

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ԱՆՏԵԱԼ ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԵԾԱՄԵԾ ՀԱՐՈՒԱԾԻ

ՅԵՐԿՐԱՇԱՐԺԷ

Ա. — Ի 10 Յուլիսի, Բ. — Ի 27 Սեպտեմբերի, Գ. — Ի 16 Նոյեմբերի:

Ր Կ ՈՒ տարիէ աւելի է որ ճօճային շարժն արեւելեան Եւրոպայի և փոքր Ասիոյ մէջ կը ներգործէ. յետ Զակինթայ, Մելետինէի, Թէբէի, Լակրիդէի, սակաւ վերջ ի Կ. Պոլիս, և վերջապէս անցեալ տարւոյն վերջիւրջ միջին Եւրոպիոյ հարաւային կողմերը դղրդեց, այն է Սիկիլիա. և կարծես ժաժքն կարգաւ զիրար յաջորդեցին. Այս հարուածներէն մեր հակոտնեայք իսկ ազատ չմնացին, վասն զի գրեթէ քսան օր առաջ քան զտատանումն Սիկիլիոյ, Արգենտինայի հասարակապետութեան մէջ աղետալի հարուածք հանդիպեցան. Այսպիսի դիպուածք երբեք եղած չէին. այսինքն՝ մի տաւրուան մէջ երեք մեծամեծ սասանութիւնք:

Ա. Ի 10 Յուլիսի ի Կ. Պոլիս և իւր չրջակայքն՝ երեք աղետալի ցընցումն պատահեցաւ, թէ անձանց մեծ զոհ պատճառելով և թէ միանգամայն նիւթական անհամար կորուստ: Նախ գոռումն լսելի եղաւ գետնի տակէն, ժամ 12 և 24 վայրկեանին, ըստ Պոլսոյ, որ կեդրոնական Եւրոպիոյ 114 284 6մ. ին կը համապատասխանէ: Առաջին շարժն հորիզոնական գծով

սկսաւ և չորս ու հինգ մանրերկրորդ տեւց, բայց հետզհետէ սաստկանալով՝ Երկրորդն՝ որ անմիջապէս առաջնոյն յաջորդեց՝ ուղղակի (վեր վար) և յորձանապտոյտ էր, որոյ տեղումն թիւնն գրեթէ ութ մանրերկրորդ, և սա իւր ուժգնութեամբն քաղաքին և չրջակայից մեծ դժբաղդութիւն հասուց: Երրորդ ցնցումն՝ որ ճօճային էր, նախընթացէն աւելի մեղմ էր, հինգ մանրերկրորդ տեղումն թեամբ, շարժման ալիքն հորիզոնական կ'ընթանար, և ասոր տուած վնասն եղաւ կործանեցնախնթաց շարժմանց խախտած շէնքերը: Այս գետնաշարժս գրեթէ 17էն 18 մանրերկրորդի մէջ կատարուեցաւ, ի միասին հաշուելով երեքարուն հետ և երկրի ներքին գոռումն և ընդհատութիւնք: Իւր ուղղութիւնն հաստատուն էր ամեն կէտերու վրայ, հիւսիսային արեւելքէն ի հարաւ արեւմուտք ընթանալով: Աթէնքի դիտարանի տեսուչն Պ. Գ. Եգինիտես, Դուտոնի և Հայդենի դրութեամբ չափեց շարժին կենդրոնի խորութիւնն, և 34 հազար մետր գտաւ: Մարմարայի ծովուն երեսէն վար. գրեթէ նոյն գտաւ Լակոյին՝ Կ. Պոլսոյ դիտարանէն ուրիշ գրու-

Թեամբ հաշուելով. որով կը տեսնուի՝ թէ այս տատանումն խիստ խորէն բխած էր և 150 տարուան հանդիպածներու միջէն խորագոյնն է ։ Քարլսրուտենի շարժին՝ ի Միացեալնահանգս՝ խորութեան կեդրոնն 29 հազարաւ մետր էր գետնի երեսէն և ոչ ծովու. իսկ Իսթիայի (կղ. Իտալիոյ) աղետալի ժամն հազիւ 250 մետր խորութիւն ունէր ։ Ըստ Մակրիտի գրածին՝ (ի թերթն Երկինք և երկիր) որ Կ. Պոլսոյ օգերևութաբանական դիտարանէն գրաւ, թէ 10 Յուլիսի շարժն տես տնիկային է և ոչ հրաբխային ։ Ճշմական ալիքն ի Գալիպոլիս՝ ուժգին լսելի եղան, և ուր մի վայրկեան զկնի ի Կ. Պոլսէն հասաւ, նմանապէս ի Չմիւռնիս և ի Վառնա, և թեթև ցընցուեցաւ յիննպոլիս Սև ծովուն վրայ, և ի Բակտրիա ։ Բոլոր Եւրոպիոյ մագնիսացոյց տեսողք աւելի կամ նուազ սարսեցան ։

Բ. ի 27 սեպտեմբերի, մինչդեռ ի Կ. Պոլիս շարժման զարհուրանքն մարդկանց սրտերէն չէր փարատած, երկրիս այլ կողմն ի հարաւ Ամերիկայ ի հասարակագետութեան Արգենտինայ, 27 սեպտեմբերի, երկրաշարժով Հոնդիս և Ս. Յովհան քաղաքներ յաջորդաբար կործանեցան ։ Նախ երկիրն սկսաւ ցնցուիլ, 4 30 վ. զկնի միջօրէի, իսկ ըստ Կ. Պոլսոյ 9 4 13 վ 32 մ. և ըստ միջին Եւրոպիոյ ժամացոյցին 8 23 վ. 38 մ. երեկոյան, Ալեքս. տատանումն անհնարին երազութեամբ կ'ընթանար գրեթէ հիւսիսէն հարաւ ։ Սաստկութիւնն զգալի կերպով կ'աճէր մինչև ուժգին բախմունք յաջորդեցին ալեքս. սաստկութեան ։

Տուներ, հասարակաց շէնքեր և տաճարներ տապալեցան՝ մէկ ցնցմամբ ։ Անմուսնալի արհաւիրաց տեսիլ մ'էր կ'ըսէ ականատես գրողն, զարհուրեալ ժողովրդեան աղաղակն, հեծկլաանքն, յուսահատութեան գոչումն, որոնք կը

լսուին երկրիս սուր որոտման միջէն. բաց ասկից թշուառ բնակչաց կործանած տանց փոշին բոլոր քաղաքը պատած էր ։ Թէ Հոնդիս և թէ ի Ս. Յովհան՝ ժամն ալեքս. սկսաւ հիւսիսէ գէպ ի հարաւ, ապա իսկոյն փոխուեցաւ սաստիկ շարժմամբ՝ յարեկից գէպ ի արևմուտք, քաղաքին մի մասն կործանեց. կառավարութեան տունը և այլ շէնքեր՝ որ հազիւ տասնուչորս տարի է որ շինուած էին՝ կործանման վիճակի մէջ կը գտուին. տանեաց ամեն քիւեր փլան, նոր թատրոնն կիտով չափ քանդուեցաւ. Մայր եկեղեցին որ քաղքին հիւսիսային մտից կողմն կը գտուի, մասամբ խախտուած է ։

Ահագին են աւերմունք՝ մանաւանդ Անդայի գաւառին մէջ, հազարաւոր անձինք ի մասնաւորի Հոնդիսացիք անյարկ անտուն ծնացին, Երկու ցընցումն եղաւ հոն, մին՝ հիւսիսէն հարաւ, և միւսն արեւելքէն գէպի արևմուտք, ալեաց ընթացքը գրեթէ 15 վայրկեան տևեց ի Հոսսարիոյ մինչև ի Բուէն-Սյոբա, և բաւականի երկար տևեց ի Պերգամենա՝ ի Սարաց և յՈլովարիա. և բազմաթիւ երկրի պատահուածքներու միջէն յուր ուսուազ կը բղխէր, ցնցումն 27 մանր երկրորդ տևեց ի Հոնդիս ։

Գ. Երրորդ մեծ շարժն նոյն տարւոյն մէջ՝ Իտալիոյ հարաւային կողմն պատահեցաւ, ի մասնաւորի Սիկիլիոյ մէջ նոյեմբերի 16ին, միջին Եւրոպիոյ ժամացոյցն 7 կը հնչէր երեկոյեան գէպ ։ Երեբունի 12 մանր երրորդ տևեց ։ Այս անգամուան շարժն թեպէտ չի հաւասարի 1783 թուոյն ահաւոր սասանութեան, սակայն մեծամեծ փոսներ պատահեցաւ. խեղճ փոսեալներու համար Իտալիոյ ամենայն քաղաքաց մէջ նպաստիչ ընկերութիւնք կազմուեցան ։ Վնասն ընդհանուր է. Մեսինայի փարոսին վերի մասն գլորեցաւ, շատ ամուր տունք,

բու պատեր ճեղքուեցան, հարաւային իտալիա մանաւանդ կալարերիոյ գաւառն առ հասարակ ցնցուեցան, և անբաւ աւերմունք եղան. իսկ ծովային գաւառք աւելի ուժգին գորդեցան, ի Հոգեգիւղ և բոլոր Մեփիսայի չըրջակայից տատանումն (նոյեմբեր 16 և 17 գիշերներն) շարունակեցին. աստ անդ անբաւ աւերմունք և կործան, մունք թողով: Պալմա, Սենուհարոյ, Ս. Եւփիմէ, Ս. Պրոկոպիոս գիւղաքաղաքք աւերեալ են: Խղճալի տեսարան մ'է տեսնել խեղճ ժողովրդեան ահն և երկիւղն. ոմանց՝ փլատակաց տակ մեռնիլն, ոմանց՝ վիրաւորիլն, փախչելու ժամանակ քարեր և գերաններ վրանին ինկնալով, միոյն ձեռքը, միւսին ոտքը կամ մարմնոյն մի մասն ջախջախելով, կամ գետնի սասանութենէն՝ վար ինկնալով, քիթ ու բերան կամ գլուխ կոտրելով, աղաղակ վիրաւորելոց, ճիշտ աղայոց, հեծեծանք մարց, շատ տխուր տպաւորութիւն կ'ընեն մարդուս վրայ. աղքատ ու հարուստ, ծեր, պառաւ, և աղայք դաշտերը կ'ապաւինին, գիշերն բացօդեայ անցնելու, և գոնէ սրտերնուն տրոփումն հանդարտեցնելու համար: Նոյեմբերի 18ին դադրած էր շարժն. ժողովուրդն կը դառնար իրեն բնակութիւնը. և կը թուեն ի Բագնարա (Bagnara) վեց մեռեալ և բազմաթիւ վիրաւոր, ի Սեմինարայ 13 մեռեալ և յիսունէն աւելի վիրաւոր, և ութ անձինք անհետացեալ, ի Պալմի՝ 7 մեռեալ և յիսուն վիրաւոր. ի Ս. Պրոկոպիոս վաթսուն անձինք անհետացեալ, 47 հոգի Եկեղեցւոյն փլատակաց ներքե գտնուեցան, ի Ս. Եւփիմէ 8 մեռեալ և բազմաթիւ վիրաւոր:

Նոյեմբերի 19 ին դարձեալ կըրկնուեցաւ շարժն և ի Ստրամբոլի. շատ տուներու մէջ ճեղքեր բացուեցան, Եկեղեցին և զանգակատունն խախտեց, և առաջին շարժմանէ կիսակոր-

ծան տուներ տաղալեցան: Դարձեալ ի 21 նոյեմբերի երեւումն եղաւ ի կալարերիա և լիպարիա կղզւոյն մէջ, տկար կերպով զգալի եղաւ նաև ի կատանիա և ի Մինոկ:

Տեսուչն իտալական դիտարանի կը յայտարարէ, թէ երկրի սասանութիւնը շարժումն ազգաց գործիք թէ ի Հոովմ և թէ յիպերայ նշանած էին. Մեփիսայի կալարերիոյ գաւառք այս երևութիւն կեդրոնն էին:

Երեք մեծամեծ երկրաշարժք որ չորս ամսուան միջոց կատարուեցան մի և նոյն սկզբունքէ առաջ եկած են. այն է՝ այլ և այլ դազերու իրարու հետ երկրային ելեկտրականութեամբ միանալէն, և որովհետեւ այս միութեան պատճառաւ յոյժ յոյժ կ'ընդլայնին, տեղն նեղ գտնելով՝ կը ցնցէ գետինն դեռ աւելի ընդարձակ տեղ գտնելու համար. թէ պէտ աբդի գիտնականք՝ չոգեաց խտացումն պատճառ կը համարին և լուսնի ազդեցութիւն. սակայն երկուքն ևս բուն պատճառ չեն, վասն զի երբեմն ևս լուսնի լրման ժամանակներս կը հանդիպի. ինչպէս նոյեմբեր 16ի շարժն, որով և ոչ միշտ ծնունդ լուսնի կամ առջին և վերջին քառորդին կը պատահի կրնանք ըսել: Որքան չոգիք մեծ զօրութիւն ունին, սակայն դազերու զօրութիւնն կ'առաւելու յոյժ երբ իրարու հետ բռնու զօրութեամբ կը միանան. յայտմ չոգիք աւելի նպատաւոր են՝ քան եթէ բուն պատճառ. եթէ լուսնի ազդեցութիւնն համարինք պատճառ ամենայն մերձակիտին, ամենայն ծնունդ և առաջին կամ վերջին քառորդին ի հարկէ ցնցումն պէտք էինք զգալ: Շոգին ու դաշն միշտ երկրիս մէջ կը գտնուին, որոց վրայ ազդելով լուսինն շարժալուստ դալ կըսեն: Տարուան մէջ քանի՞ անգամ կը պատահի սասանութիւնն. լուսնի փոփոխութեանց համեմատ շատ պէտք է հանդիպի. այն

ժամանակ շատ կը պատահի երբ տեղ մը սկսի. և ահա հետզհետէ ազդեցութիւնն մտակայ տեղերու կը տարածէ. կրնայ այն ժամանակ լուսնի ազդեցութիւնն նպաստել, սակայն ոչ է բուն պատճառ. Արդ ո՞վ որ քննած է երկրիս խորը, այնպիսին գիտէ և կրնայ իրաւամբ ըսել՝ թէ բուն պատճառն ուսկից է. շոգին որքան զօրուոր է, ահաւոր երկրաշարժներուն նայելով, պիտի ըսէ թէ շոգւոյ զօրութենէ վեր է այս. երազութիւն քորժի շոգւոյ ընթացքէն աւելի է, որով այլ պատճառ փնտռելու սկզբընական, այն է գազերու ազդեցութիւն:

Եւ յիրաւի ապացոյց առ այս՝ մատնանիշ կ'ընենք մեծ ու փոքր ածխահանք. որոնք ոչ այլ ինչ են՝ բայց եթէ ահաւոր բնդունարանք հրաբուխներու, եթէ յանկարծ բռնկելու ըլլան, և այս մեծ ածխահանքէն ելած գազին հոսանքն եթէ յանկարծ ի ձեռն ելել տրականութեան այլ գազի հետ միանայ ինչ կըլլայ. եթէ միացումն ածխահանքի մէջ կատարուի, ահա հրաբուխ, իսկ եթէ ածխահանքէն դուրս, ահա սասանութիւն միայն:

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԲԱՐՁՐԱՊՈՅ ԾԱՌԵՐՈ

Փանի որ գաղափար չունինք բարձրահասակ ծառոց, կը կարծենք թէ աշխարհիս ամենէն բարձր ծառերն են սօսին, կնձին և խորհրդաւոր մայրն. այլ մինչ պարզ աչք մը տանք անկարծանական գրոց էջերուն, յայտնի կը տեսնենք՝ թէ կան ծառեր որ մեր բարձր կարծածներէն բարձրագոյն են, ինչպէս Ուելլինգտոնիա, Թագաւորական Եւկալիպտոս և սեղուններն: Սօսին՝ այս վսեմ ու գեղանի ծառն, որ ամենէն բարձրն կը կարծուի մինչև 65-80 տարի կրնայ տեսել, և սովորաբար 20 մետր կը բարձրանայ, տեղ տեղ ալ աւելի: Ասիոյ մէջ 25 մետր, յիսուլիա 35, 'ի Փանատա 40, բայց ամենէն շատ Հայաստանի պարարտ հողին վրայ՝ և մինչև 55 մետր, որոնցմէ մին տեսեր է բնապատումն

Բեցեղի. յՈրդուատ Գողթանի մէջ, և զոր կը համարի սօսեաց ամենէն բարձրագոյնն. ցօղունը զափազանց լայն է և մէջ կողմէն ձեղքաւ, այնպէս որ ձևացած է մի տնակ ուր հինդ հոգի հանգիստ կրնան լուծակ գարներ:

Կնձին հարերով կը տեսէ, կը բարձրանայ 30-35 մետր: Մայր լիբանանու բարձունքը զարդարող ծառը առ առաւելն 35-40 մետր կը բարձրանայ: Ստոնք լաւագոյն է բնութեան միջահասակ ծառերն համարել, իսկ բարձրագոյն զԵւկալիպտոս, զՍեգունենի և զՈւելլինգտոնիա:

Յետինս կը պահուի Գալիֆորնիոյ մէջ, և բրգաձև սիբուս ծառերէն մին է, բարձրութիւնն 135 մետր, չլիպատը 10-11 մետր և ոչ միայն բարձրութեամբն այլ նաև իւր երկարակեցութեամբ նշանաւոր է, կ'ապրի ամբողջ չորս դար:

Կրկնորդ հսկայագօրն սեգունենի, է ծառ կոնարբի բնիկ հիւսիսային Ամերիկոյ Գալիֆորնիոյ և Մեքսիկոյի, չլիպատն է 44 անգ ղիական ոտք (14 մետր) իսկ բարձրութիւնը 128-140 մետր:

Եւկալիպտոսը ամենէն բարձրահասակ ծառերն են մրտենեաց ցեղէն, մինչև ցարդ 30 տեսակ գտնուած են, մին քան գմիւսն բարձրագոյն և խիստ օգտակար: Հինդ 20 տարի է որ Աւստրիոյ մէջ գտնուեցաւ հսկայաձև Եւկալիպտոս մի որոյ բարձրութիւնն 150 մետր է, իսկ չլիպատը 25մ: Ասկից զատ կան ուրիշ երեք նշանաւոր եւկալիպտոս, միոյն բարձրութիւնը 415 ոտք է, միւսին 420, երրորդին որ և կոչի յազաւորական Եւկալիպտոս 157մ. ահաւաստիկ աշխարհիս ամենէն բարձրահասակ ծառն:

Բուսոց դասուն մէջ ևս կան բարձրահասակներ, ինչպէս են այլ և այլ տեսակ պատատուկներն: Յիրաւի որչափ հետաքրքրական պիտի ըլլար՝ եթէ ճշդիւ ծանօթութիւն ունենայինք ստոնք բարձրութեան վրայ: Բնապատումը գտեր են պատատուկներ որոնք առ նուազն 150 մետր երկայնութիւն ունին:

Կոյմրիոյ մերձն 'ի կղզին Սէլուն անգղիացիք հաստատներ են տնկարանական թան. զարան մի՝ ուր կը պահեն 130 մետր բարձրութեամբ հնդկեղէզն, և մինչև անգամ 200 մետր կը բարձրանայ եթէ ժամանակէն առաջ չի կտրեն: Բանեանց թղթներն * աշխարհիս ամենէն բարձրահասակ ծառն պիտի ըլ-

* Սոյն ծառը կոչի նաև Բիւնի-Բլայի բույս ունիք բանեանց թղթի կը կտրուի, Բանեան Բանիան աղանդաւորը անոնց սակ կենսաբան համար: